

multilayer settlement on the Mid Dniester banks, are very attractive. Stratigraphic observations as well as typology of pottery have permitted identifying two cultural-chronologic assemblages, namely, Polyvanov Yar III₁ and Polyvanov Yar III₂, in the frames of the lower cultural layer — Polyvanov Yar III (according to T. S. Passek).

The genetical subground of Polyvanov Yar III₁ is Borisov type monuments. Polyvanov Yar III₁ is a centre of active ethnocultural genesis in the Mid Dniester region during the period of Cucuten A₂—A₃. Polyvanov Yar III₂ is its natural continuation.

Intellectual culture of the population is represented by earthenware with ornaments-symbols, system of characters and plastic art. Antropomorphic statuettes include sitting-pose figurines with deepened ornament, painted with ochre, and a fragment of the statuette with signs of pregnancy. Researchers associate them with the cult of fertility and with agrarian rites of the winter-spring cycle. Attention is attracted also by a statuette of a man with a crossbelt which by the analogy may be treated as an image of a warrior. Polyvanov Yar III₂ findings are represented by statuettes with deepened ornament without any sexual characters and by phallic images. Zoomorphous plastic art demonstrates the bull cult. Figurines of animals with imprints of grains (dwarf wheat, two-grained wheat) show the link of bull and human images with the fertility cult.

Unusual shapes and ornamental subjects of pottery show the whole world of sacral ideas of antient farmers and cattle-breaders. There are many ritual vessels of peculiar shape among pottery of Polyvanov Yar III_{1—2}: binoculars, trinoculars which testify to innovation in the ideological realm of Tripolians as the beginning of stage BI. Ornamental patterns have spiral-cosmic symbols: signs of the Sun, images of the Moon. In both early settlements there is earthenware decorated with spiral-snake ornament. The image of a snake or a dragon was used in different sense meanings. Sometimes vessels with deepend pattern have images of an ear-«herring-bone». An ornament which shows digital signs is of particular interest. The chronological attribute of the first settlement is represented by a cult subject: a vessel with caryotids. It demonstrates probably a ritual dance. Findings of the type mentioned are known from Khebeshesht I.

Data described contribute to our knowledge of the intellectual culture of peoples inhabiting Polyvanov Yar III_{1—2}.

СКЛЕП IV СТ. Н. Е. ІЗ МОГИЛЬНИКА ДРУЖНЕ

І. М. Храпунов

У статті публікуються матеріали розкопок склепу із розташованого в Центральному Криму могильника Дружне. Різноманітний поховальний інвентар дає змогу датувати поховання IV ст. н. е. Конструктивно склеп подібний до поховальних споруд північнокавказьких племен аланів.

На території могильника Дружне, розташованого у Центральному Криму, досліджено 25 однотипних склепів.

Прямокутна в плані вхідна яма склепу № 18 зорієнтована з південного заходу на північний схід, мала розміри 2,4×0,8, глибину — 1,7 м. У її північній стіні зроблено підбій, підлога якого розміщена на 0,35 м вище від дна вхідної ями. Розміри підбою 2,5×0,9 м. Від вхідної ями його було відділено закладом, від котрого збереглася нижня частина, складена із 1—2 рядів необробленого каміння. На дні підбою знайдено кілька дрібних уламків скляної посудини (рис. 1, I, II, IV).

Арочної форми вхід до дромоса зроблено у вузькій східній стіні вхідної ями.

Зовні він був закритий крупною плитою і кількома меншими каменями. Розміри дромоса 0,3 × 0,65 м (рис. 1, III).

На підлозі поховальної камери збереглися рештки шести похованих. Усі поховані були зорієнтовані головами на північний схід (рис. 2).

У похованого № 1 (поховання пронумеровані з півночі на південь) на тазових кістках знайдено рамку бронзової пряжки (рис. 2, 45; 9, 7), праворуч від тазу, на шарі шкіряного тліну — бронзову підвіску (рис. 2, 44; 9, 5), біля правої ноги — ніж (рис. 2, 43; 8, 1), біля ніг стояв ліпний кухоль (рис. 2, 42; 3, 4). Ліворуч від похованого лежали два камені, котрі відділяли його від похованого № 2.

Біля черепа похованого № 2 знайдено скляні намистини, що, імовірно, складали намисто (рис. 2, 41). Серед них: куляста синього кольору (тип 10a)¹ (рис. 9, 4c), зрізано-біконічні синього кольору (тип 29, 40 екз.) (рис. 9, 4a) і куляста із прозорого скла із металевою прокладкою (тип 84b) (рис. 9, 4b). На місці кисті правої руки, на шарі шкіряного тліну знайдено бронзовий перстень (рис. 2, 40; 9, 9), біля лівого стегна і правої гомілки — керамічні пряслиця (рис. 2, 38, 39; 9, 16, 17), між гомілками — ніж (рис. 2, 37; 8, 6). Між похованнями № 2 і 3 знаходився великий камінь.

На черепі похованого № 3, руків'ям до грудей, лежав залізний кинджал (рис. 2, 25; 7, 1), поруч з ним — три уламки кістяного предмета, можливо гробня, з бронзовими заклепками (рис. 2, 26; 9, 15). Праворуч від тазу, на шарі шкіряного тліну виявлено бронзове кільце (рис. 2, 23; 9, 6).

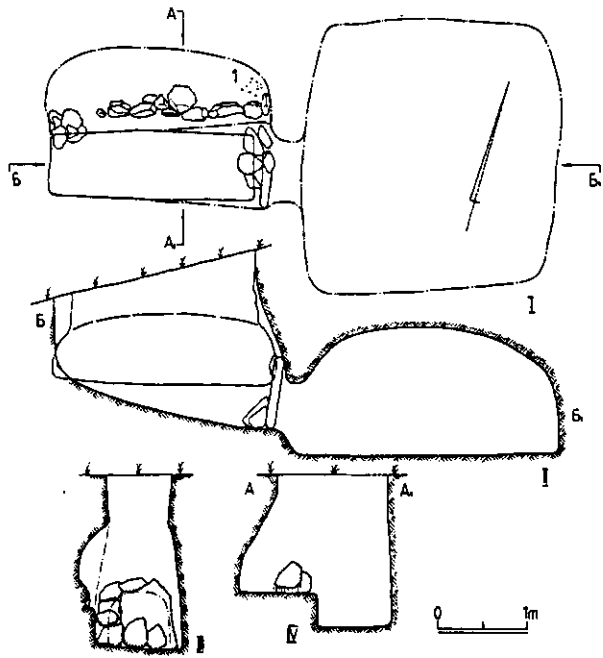

Рис. 1. I — план склепу № 18; II, IV — розріз склепу; III — зачистка східної стінки вхідної ями із входом в дромос; I — фрагменти скляної посудини.

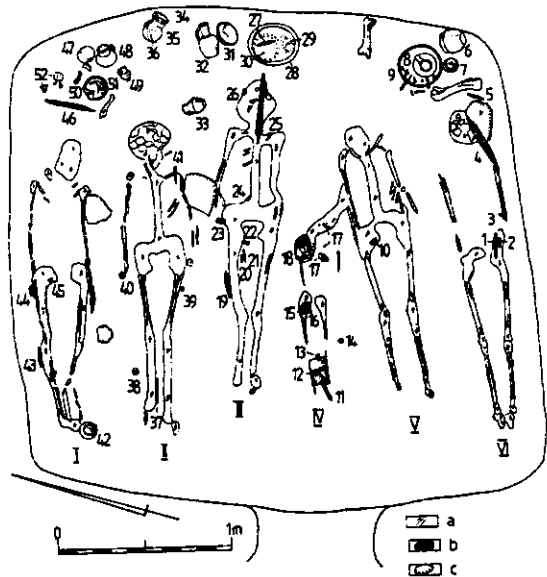

Рис. 2. План поховальної камери: I—VI — номери поховань; a — кістковий тлін; b — темний органічний тлін; c — камінь; 1, 5, 11, 19, 25, 27, 37, 43 — ножі залізні; 2, 21 — шила залізні; 3, 45 — пряжки бронзові; 4, 25, 46 — кинджали залізні; 6, 7, 29—33, 35, 36, 42, 48 — ліпний посуд; 8, 9, 28, 34, 47, 49—51 — червонолаковий посуд; 10, 22, 24 — пряжки залізні; 12, 15, 16, 23, 40 — кільця бронзові; 13, 14, 38, 39 — пряслиця керамічні; 17, 41 — намистини; 18 — браслет срібний; 20 — пластина кремінна; 26 — фрагмент кістяного предмета; 44 — підвіска бронзова; 52 — фрагменти скляної посудини.

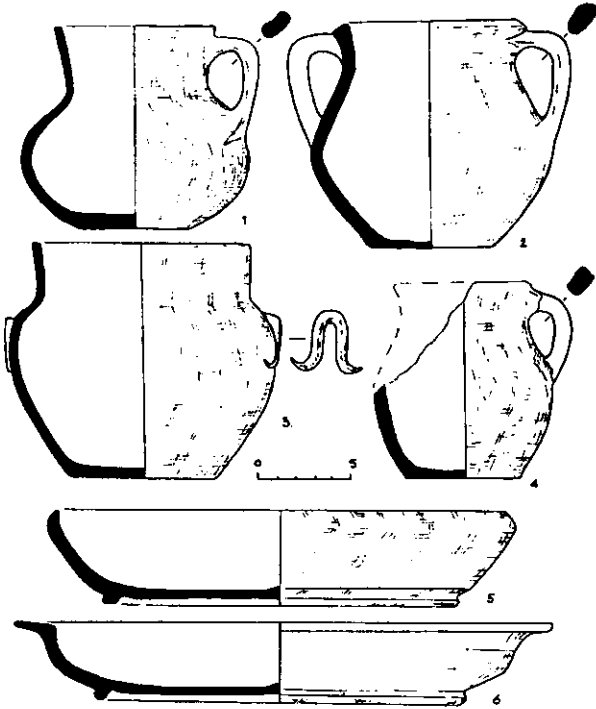

Рис. 3. 1—4 — ліпний посуд; 5, 6 — червонолаковий посуд.

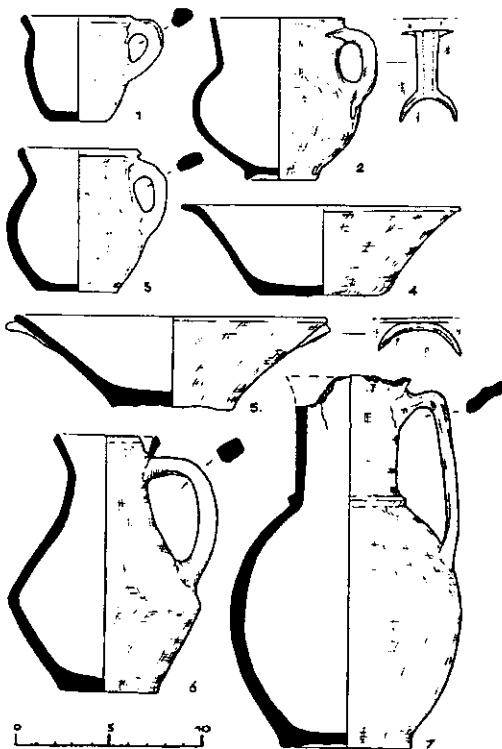

Рис. 4. Ліпний посуд.

На тазових кістках знаходилась залізна пряжка (рис. 2, 24; 9, 24). Між стегновими кістками знайдено кремінну ножеподібну пластину (рис. 2, 20; 9, 20), фрагмент залізного шила з дерев'яною ручкою (рис. 2, 21; 9, 21) і залізну пряжку (рис. 2, 22; 9, 25). Біля правого стегна лежав залізний ніж (рис. 2, 19; 8, 2).

Поховання № 4 — дитяче, від нього залишився череп дуже поганої збереженості. Поблизу черепа знайдено намистини від намиста (рис. 2, 17). Серед них: скляні кулясті й поперечно-стиснуті синього кольору (тип 10в, 32 екз.) (рис. 9, 3b), куляста поперечно-стиснута із глухого блакитного скла (тип 11) (рис. 9, 3a), бочкоподібна із глухого червоного

скла (тип 15) (рис. 9, 3d), подовжена спіралеподібна синього кольору (тип 61) (рис. 9, 3c), бурштинові коротко-циліндрична (тип 100) (рис. 9, 3e) і вісімкоподібна (тип 108a) (рис. 9, 3f). Поруч з черепом на шарі шкіряного тліну лежав срібний, оздоблений золотом фольгою і сердоліковою вставкою браслет (рис. 2, 18; 6, 1). На тазових кістках, на шарі шкіряного тліну у вигляді прямокутника, знайдено два бронзові кільця (рис. 2, 15, 16; 9, 10, 11). Біля лівого стегна знаходилося керамічне пряслице (рис. 2, 14; 9, 18). Під гомілковими кістками й між ними зачищена прямокутна пляма шкіряного тліну, де було знайдено керамічне пряслице (рис. 2, 13; 9, 19), бронзове дрютяне кільце з кінцями, що заходять одне за одне (рис. 2, 12; 9, 14) і залізний ніж (рис. 2, 11; 8, 5).

Поховання № 5 супроводжувалось лише залізною пряжкою, котра лежала на тазових кістках (рис. 2, 10; 9, 23).

На лівому боці черепа похо-

вання № 6 знаходилось плоске каміння, на якому лежав залізний кинджал, спрямований вістрям до грудей (рис. 2, 4; 7, 2). Біля кисті лівої руки лежала бронзова пряжка (рис. 2, 3; 9, 8), на тазових кістках — залізні ніж (рис. 2, 1; 8, 3) та шило з дерев'яною ручкою (рис. 2, 2; 9, 22).

Майже весь керамічний посуд, а разом з ним і деякі інші речі, знаходились за головами похованих біля східної стіни поховальної камери. В її південно-східному куті знайдено ліпні горщик (рис. 2, 6; 3, 3) і кухоль (рис. 2, 7; 4, 3), а також червонолакове блюдо (рис. 2, 9; 3, 5), в якому стояв червонолаковий глечик (рис. 2, 8; 5, 5). Трохи далі, біля черепа похованого № 6 лежав залізний ніж (рис. 2, 5; 8, 7). Ще одне червонолакове блюдо стояло в головах похованого № 3 (рис. 2, 28; 3, 6). На блюді стояли ліпний кухоль (рис. 2, 29; 4, 2) і миска (рис. 2, 30; 4, 5), в місці лежав залізний ніж (рис. 2, 27; 8, 4). Поруч із блюдом виявлено ліпну миску (рис. 2, 31; 4, 4) і глечик (рис. 2, 32; 4, 7). Ще один ліпний глечик, певно, відкотився вбік, бо знайдений між черепами похованих № 2 і 3. Усередині великої ліпної посудини (рис. 2, 35; 3, 2) знайдено ліпний кухоль (рис. 2, 36; 4, 1), в шийку якого було вставлено червонолакову чашку (рис. 2, 34; 5, 4).

У північно-східному куті поховальної камери знайдено гончарний глечик (рис. 2, 49; 5, 6), червонолаковий глек (рис. 2, 48; 5, 1), миску (рис. 2, 51; 5, 3) і чашку (рис. 2, 50; 5, 2), ліпний кухоль (рис. 2, 47; 3, 1), розбиту скляну посудину (рис. 2, 52; 6, 2) і залізний кинджал (рис. 2, 46; 7, 3). В багатьох посудинах і поруч

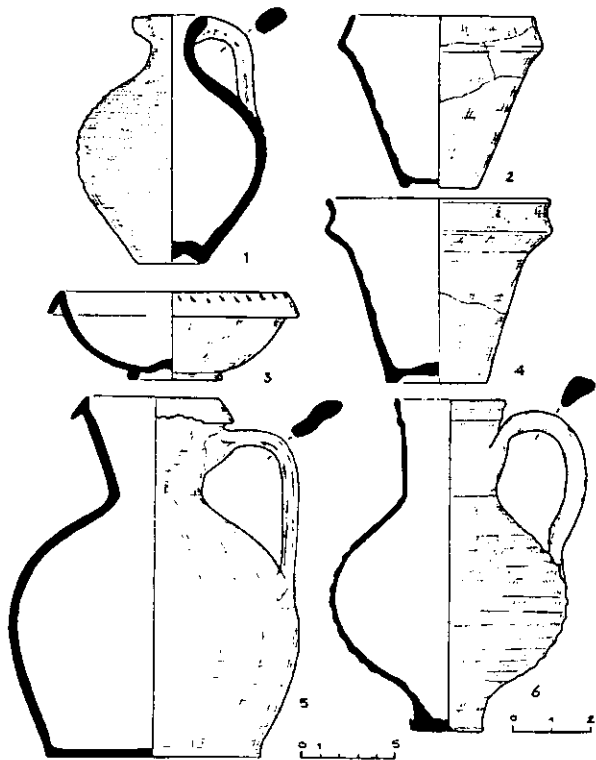

Рис. 5. Червонолаковий посуд.

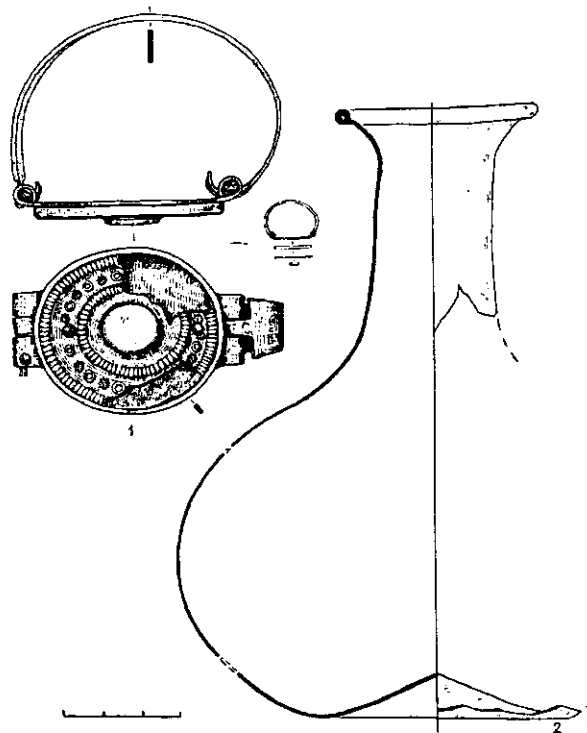

Рис. 6. Предмети зі склепу № 18 могильника Дружне: 1 — срібний браслет; 2 — скляна посудина.

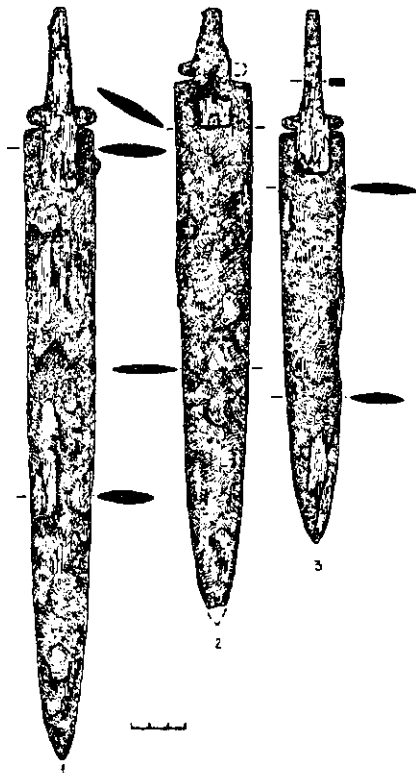

Рис. 7. Кинджали залізни.

з ними знаходились кістки тварин і птахів, а також яєчна шкаралупа.

У поховальній камері не *in situ* було виявлено бронзову напівсферичну бляшку (рис. 9, 12), уламок кістяного предмета з отвором (рис. 9, 13), залізну пряжку (рис. 9, 26), намистини: скляні кулясті і поперечно-стиснуті синього кольору (тип 10г, 8 екз.) (рис. 9, 2с, ф), бочкоподібні із глухого червоного скла (тип 15, 2 екз.) (рис. 9, 2а), циліндричні із напівпрозорого синього скла (тип 25а, 17 екз.) (рис. 9, 2б), бурштинові короткоциліндричні (тип 100, 2 екз.) (рис. 9, 2д, е), бурштинові підвіски у вигляді сокирки (тип 107) (рис. 9, 1а) і фрагмент вісімкоподібної (тип 108) (рис. 9, 1б).

Нижче дамо характеристику деяких категорій речового матеріалу, важливого для визначення хронології поховань.

Браслет срібний пластинчастий з овальним щитком на шарнірах (рис. 6, 1). До щитка прикріплено срібну пластину, покриту золотом фольгою, оздоблену рельєфним орнаментом. Фольга прибита до пластини двома цвяшками. У центрі щитка, в гнізді знаходиться сердолик². Браслети аналогічної форми і конструкції знайдені в могильниках Суворово³, Дружне (2 екз.)⁴ і на Чорній річці⁵. Браслет із Суворово, знайдений разом з одночленною лучковою під'язною фібулою, датується, певно, першою половиною

III ст. В Дружному і на Чорній річці спільно з браслетами виявлено монети середини III ст. Браслет із Суворово відрізняється від того, ілюстрація якого публікується, гладеньким без фольги щитком і скляною, а не сердоликовою вставкою. В екземплярах із Дружного і Чорної річки фольга орнаментована інакше, крім того, вона закріплена безпосередньо на щитку, без додаткової пластинки.

Бронзова пряжка (рис. 9, 8) має ознаки, найбільш типові для IV ст. н. е.: овальну, потовщену в передній частині рамку і язичок, кінець якого трохи виступає за рамку, а на його зворотньому боці є прямокутна площадка⁶.

Зауважимо, що і в залізних пряжках (рис. 9, 25, 26) язички теж виступають за рамки.

Кинджали (рис. 7), на думку А. М. Хазанова, належать до типу 5 сарматських мечів і кинжалів⁷. Вони були поширені переважно на Північному Кавказі і в Криму⁸. Найбільш ранні екземпляри, за даними М. П. Абрамової, з'являються у II — першій половині III ст.⁹ Кинджали з вирізом біля п'яти клинка широко використовувалися у IV—V ст., інколи вони трапляються в пам'ятках VI—VII ст.¹⁰ Серед опублікованих кримських знахідок немає таких, які можна було б віднести до більш раннього часу, ніж IV ст. н. е. У Дружному кинджали або мечі знайдено в багатьох могилах і усі вони належать до типу 5¹¹. Мечі або кинджали типу 5, виявлені *in situ* в Криму та на Кавказі, завжди лежать на головах або плечах похованих. Знахідки в Дружному підтверджують припущення А. М. Хазанова, що вирізи біля п'яти клинка призначалися для кріплення дерев'яного перехрестя¹² або, додамо, руків'я: сліди деревини завжди помітні на клинку біля вирізів¹³.

Колбоподібна скляна посудина має аналогії серед депаспортизованих знахідок з ольвійського некрополя. Н. П. Сорокіна відзначає, що такі вироби у великій кількості знайдено на Боспорі, а також у Паннонії та східноримських провінціях. Вони датуються досить широкими хронологічними межами IV—VI ст.¹⁴.

У могильниках Південно-Західного Криму колбоподібні посудини виявлено у комплексах з матеріалами IV ст.¹⁵. Знахідки на півдні Франції датуються початком V ст.¹⁶, в Італії — V ст.¹⁷, на півночі Франції — серединою V — серединою VI ст.¹⁸.

Гончарний глечик (рис. 5, б) відповідає глечикам типу 9 із некрополя Херсонеса, які датуються III—IV ст.¹⁹. Такий самий невеличкий глечик знайдено у засипці пограбованої могили «Д» під «Загородним» хрестоподібним храмом Херсонеса. Знахідки із заповнення різночасові, але переважно (в тому числі й монети) датуються IV ст.²⁰. Ще два глечики походять із некрополя Пантикапею, де їх виявлено у комплексах, які можна віднести до початку V ст.²¹.

Червонолаковий глечик (рис. 5, 5) аналогічний знайденому у склепі № 53 некрополя на Чорній річці. За даними О. І. Айбабіна, у цьому склепі виявлено пробиту монету Валента (364—378 рр.)²². Дуже схожий, але не тотожний глечик походить із склепу № 2 могильника Озерне III, де також знайдено пробиту монету Ліцинія та інші матеріали IV ст.²³. Уламки саме таких глечиків знайдено у заповненні херсонеської цистерни разом з керамікою та склом переважно IV ст.²⁴.

Червонолакові блюда на низькій кільцеподібній підставці із слабо загнутими краями (рис. 3, 5) становлять досить масову категорію знахідок на північно-причорноморських пам'ятках. О. І. Айбабін скорегувавши комплекси з таким посудом із Південно-Західного Криму та підбравши йому аналогії з інших місць, датував їх першою половиною IV — першою половиною VI ст.²⁵. А. І. Романчук та А. В. Сазанов, на основі херсонеського матеріалу припустили пізнішу дату — кінець IV — третя чверть VI ст.²⁶. На думку А. В. Сазанова, схожі блюда на Боспорі були поширені в середині IV — третій чверті VI ст.²⁷. А. Опаїт датує їх V ст.²⁸. До згаданих вище знахідок можна додати не так давно опубліковані матеріали з Ольвії²⁹, Фанагорії³⁰, могильників Червоний Мак³¹ та Суворово³². Стосовно їх датування, запропонованого різними авторами, зазначимо наступне. По-перше, посилання на форму 62В Дж. Хейса, до якого вдаються майже всі дослідники, не зовсім коректне. Форма 62В на відміну від північнопричорноморських блюд не має кільцеподібної підставки, що спеціально підкреслює Дж. Хейс³³. По-друге, як правило, до одного типу відносять посуд, який суттєво відрізняється формою краю, профілюванням стінок і, особливо, співвідношенням діаметрів дна та підставки. Імовірно, спеціальне вивчення дасть змогу поділити блюда цього типу на варіанти, що мають хронологічне значення.

Червонолакові блюда з горизонтально відігнутими краями (рис. 3, б) Т. М. Кніпович³⁴, а слідом за нею В. В. Кривініна³⁵, датують III—IV ст., тоді як О. І. Айбабін — IV—V ст.³⁶, що відповідає дійсності, бо в комплексах III ст. блюд з горизонтально відігнутими краями не траплялося. Блюда з загнутими та горизонтально відігнутими краями (рис. 3, 5, б) утворюють стійкі сполучення як у шарах поселень, так і в поховальних комплексах³⁷.

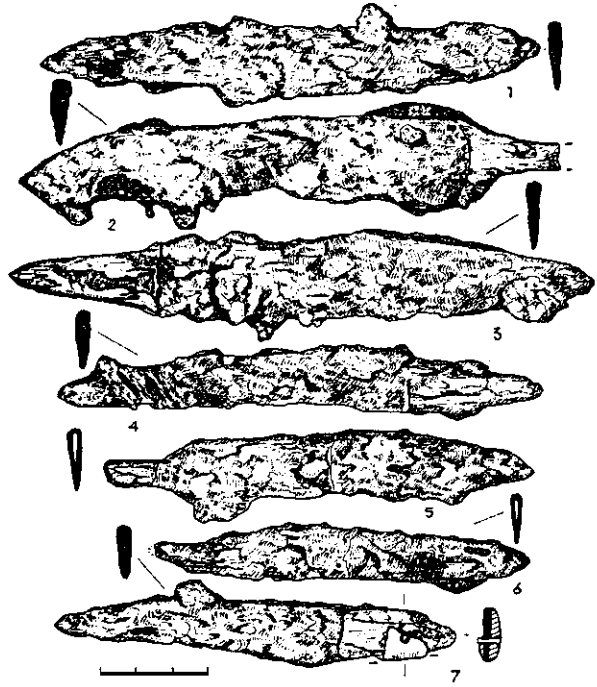

Рис. 8. Ножі залізні.

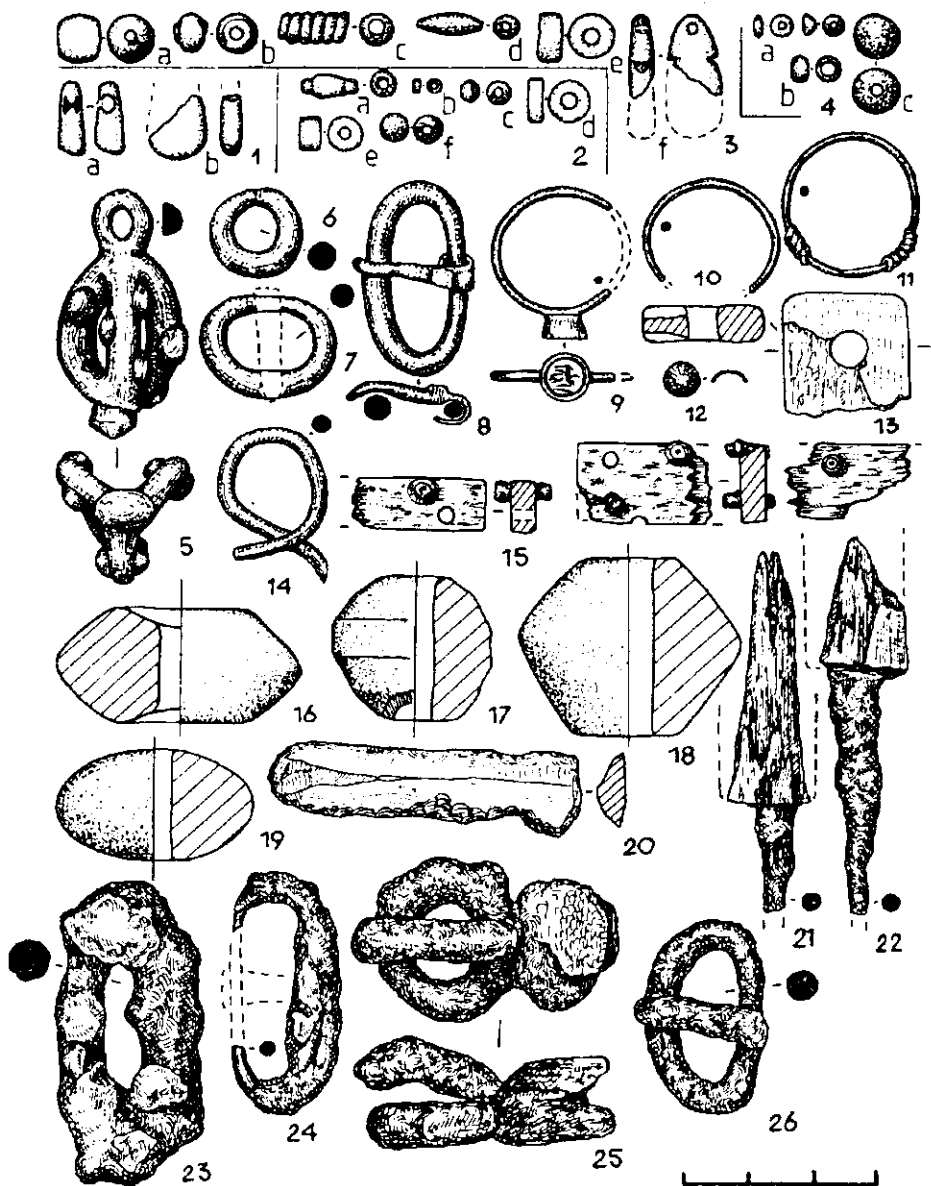

Рис. 9. Предмети зі склепу № 18 могильника Дружне: 1—4 — намистини; 5 — підвіска бронзова; 6, 9—11, 14 — кільця бронзові; 7, 8 — пряжки бронзові; 12 — бляшка бронзова; 13, 15 — фрагменти кістяних предметів; 16—19 — пряслиця керамічні; 20 — пластина кременя; 21, 22 — шила залізні; 23—26 — пряжки залізні.

Миски з відігнутих донизу бортиком, але на відміну від нашого екземпляра (рис. 5, 3) без орнаменту, виявлено в інкерманських склепах IV ст. № 3 (25) та 7 (1941 р.)³⁸. У Чорноріченському могильнику миска з подібним профілюванням мала на дні нерозбірливе клеймо³⁹.

Чашки, що розширюються догори з загнутими (рис. 5, 2) або профільованими (рис. 5, 4) бортиками, належать до одного із найбільш поширених у Північному Причорномор'ї типів червонолакової кераміки. Такий посуд з'явився в I ст. н. е. або, можливо, в I ст. до н. е. і вироблявся до VII ст. н. е.⁴⁰

Чашки з розширеними догори стінками, маючи загальну конструкційну схему, відрізняються одна від одної багатьма морфологічними деталями. Але роботу з їх класифікації і хронологізації ще не проведено.

Таким чином, на підставі аналізу інвентаря, поховання склепу № 18 належать до IV ст. Цей висновок добре узгоджується зі спостереженнями Е. А. Хайрединової, котра вивчала намистини із Дружного й за цією ознакою віднесла склеп № 18 до групи пізніх поховальних споруд могильника⁴¹.

Єдина річ, яка, виходячи із надійно датованих опублікованих комплексів, була виготовлена в III ст. — це срібний браслет. Пояснити його появу у склепі з речами IV ст. можна двома причинами. Або ж дорогоцінна прикраса довго використовувалась, перш ніж потрапити в могилу, або ж такі речі виготовлялись не тільки в III, а й у IV ст. Щоб підтвердити останнє припущення однієї знахідки недостатньо. Зазначимо, що в пограбованому Друженському склепі № 85 сережки, виготовлені в тому ж стилі, що й згаданий браслет, виявлено разом з монетами IV ст. н. е.

Більшість знайдених у склепі типів посуду використовувалась тривалий час. Можливого припущенню про «широке» датування поховань, наприклад IV—V ст., перешкоджає відсутність серед поховального інвентаря виробів, характерних тільки для V ст., або таких, які почали виробляти в цьому столітті. Останній висновок вірний не тільки для публікуемого комплексу, а й цілком для усього могильника.

Склепи, що складаються із прямокутних вхідних ям, дромосів і прямокутних або трапецієподібних поховальних камер, типові не тільки для могильника Дружне, а й для інших некрополів пізньоримського часу, розташованих в кримському передгір'ї⁴². Появу могил такої конструкції небезпідставно пов'язують з переселенням у Крим північнокавказьких аланів⁴³. Підбої у вхідних ямах склепів робили дуже рідко. Їх зафіксовано тільки в могильниках Дружне, Нейзац (наші розкопки 1996—1997 рр.) та Перевальне⁴⁴, розташованих у центральному Криму неподалік один від одного. Про проникнення північнокавказького населення в Крим свідчить і звичай покладення мечів на голови або плечі похованих, зафіксований тільки в цих двох регіонах.

Примітки

¹ Типологія намистин спеціально для могильника Дружне розроблена Е. А. Хайрединою: *Хайрединова Э. А. Бусы из могильника Дружное // Проблемы археологии древнего и средневекового Крыма.*— Симферополь, 1995.

² *Chrapiunov I. N. Necropoli di Druznoe, distretto di Simferopol' // Dal mille al mille. Tesori e popoli dal Mar Nero.*— Milano, 1995.— С. 181, 186.

³ *Зайцев Ю. П. Охранные исследования в Симферопольском, Белогорском и Бахчисарайском районах // Археологические исследования в Крыму 1994 г.*— Симферополь, 1997.— С. 108.— Рис. 58.

⁴ *Храпунов И. Н. Погребение середины III в. н. э. из могильника Дружное // МАИЭТ.*— 1994.— Вып. 4.— С. 534—535.— Рис. 5, 4, 5.

⁵ *Бабенчиков В. П. Чорноріченський могильник // Археологічні пам'ятки УРСР.*— 1963.— Т. 13.— С. 99.— Табл. XIII, 1.

⁶ *Амброз А. К. Проблемы раннесредневековой хронологии Восточной Европы // СА.*— 1971.— № 2.— С. 100; *Амброз А. К. Хронология древностей Северного Кавказа V—VII вв.*— М., 1989.— С. 27; *Айбабин А. И. Хронология могильников Крыма позднеримского и раннесредневекового времени // МАИЭТ.*— 1990.— Вып. I.— С. 28.

⁷ *Хазанов А. М. Очерки военного дела сарматов.*— М., 1971.— С. 17

⁸ *Souppoult V. A propos de l'origine et de la diffusion des poignards et epees a encoches (IVe—VIIe s.) // МАИЭТ.*— 1996.— Вып. 5.

⁹ *Абрамова М. П. Центральное Предкавказье в сарматское время (III в. до н. э.— IV в. н. э.).*— М., 1993.— С. 162.

¹⁰ *Хазанов А. М. Указ. соч.*— С. 24.

- ¹¹ Хратунов И. Н., Мульд С. А. Завершение исследований могильника Дружное // Археологические исследования в Крыму 1994 г.— Симферополь, 1997.— С. 256.— Рис. 150, б, 7.
- ¹² Хазанов А. М. Указ. соч.— С. 17, 24.
- ¹³ Иншу думку див.: Scukin M. B. A propos des contacts militaires entre les Sarmates et les Germanes a l'epoque romaine (d'apres et specialement les umbo de boucliers et les lances) // L'armee romaine et les barbares du III a IVe siecles, 1993.— P. 327.
- ¹⁴ Сорокина Н. П. Позднеантичное стекло из Ольвии // Художественная культура и археология античного мира.— М., 1976.— С. 206.
- ¹⁵ Лобода И. И. Раскопки могильника Озерное III в 1963—1965 г. // СА.— 1977.— № 4.— С. 246.— Рис. 3д; Зубарь В. М., Сорочан С. Б. Новый погребальный комплекс II—IV вв. н. э. и экономическое развитие Херсонеса // Античная культура Северного Причерноморья в первые века нашей эры.— К., 1986.— С. 120.— Рис. 8, 5; Зайцев Ю. П. Указ. соч.— С. 110.— Рис. 63.
- ¹⁶ Foy D. La verre de la fin du IV au VIIIe siecle en France mediterraneene // La verre de l'antiquite tardive et du haut moyen age.— Musee archeologique departamental du Val d'Oise.— 1995.— P. 195—196.— Pl. 6.
- ¹⁷ Sternini M. Il vetro in Italica tra V e IX secoli // Ibidem.— P. 260.— Fig. 18, 33.
- ¹⁸ Feuex J. Y. La typologie de la verrerie Merovingienne du nord de la France // Ibidem.— P. 113.— Pl. 2.— t. 20; Perin P. La datation des verres merovingiens du nord de la Gaule // Ibidem.— P. 146.— Fig. 3, t. 20.
- ¹⁹ Зубарь В. М. Некрополь Херсонеса Таврического.— К., 1982.— С. 73.— Рис. 44, 10.
- ²⁰ Домбровский О. И. Архитектурно-археологическое исследование загородного крестообразного храма Херсонеса // МАИЭТ.— 1993.— Вып. III.— С. 313—315.— Рис. 19, 2.
- ²¹ Сорокина Н. П. О стеклянных сосудах с каплями синего стекла из Причерноморья // СА.— 1971.— № 4.— С. 94.— Рис. 5, 1, 3.
- ²² Айбабин А. И. Указ. соч.— С. 15.
- ²³ Лобода И. И. Указ. соч.— С. 246.— Рис. 6, 2.
- ²⁴ Рыжов С. Г. Керамический комплекс III—IV вв. н. э. из северо-восточного района Херсонеса // Античная культура Северного Причерноморья в первые века нашей эры.— К., 1986.— С. 132.— Рис. 3, 8.
- ²⁵ Айбабин А. И. Указ. соч.— С. 16.
- ²⁶ Романчук А. И., Сазанов А. В. Средневековый Херсон. История, стратиграфия, находки. Часть I. Краснолаковая керамика ранневизантийского Херсона.— Свердловск, 1991.— С. 35—40.
- ²⁷ Сазанов А. В. О хронологии Боспора ранневизантийского времени // СА.— 1989.— № 4.— С. 51.
- ²⁸ Orait A. Enge Betrachtungen zur Spatromischen Keramik mit Rotem Uberzug // Dacia.— 1985.— Т. 29.— № 1—2.— P. 155.
- ²⁹ Кративина В. В. Ольвия. Материальная культура I—IV вв. н. э.— К., 1993.— С. 110.— Рис. 48, 21.
- ³⁰ Атавин А. Г. Краснолаковая керамика IV—VI вв. н. э. из Фанагории // Боспорский сборник.— 1993.— Вып. 2.
- ³¹ Лобода И. И. Исследования могильника IV—V вв. в с. Красный Мак // Проблемы истории «пещерных городов» в Крыму.— Симферополь, 1992.— С. 214.— Рис. 3, 3.
- ³² Зайцев Ю. П. Указ. соч.— Рис. 64.
- ³³ Hays J. W. Late Roman pottery.— London, 1972.— P. 107.— Fig. 18, 14, 15.

³⁴ Книпович Т. Н. Краснолаковая керамика первых веков н. э. из раскопок Боспорской экспедиции 1936—1940 гг. // МИА.— 1952.— № 25.— С. 318, 319.— Рис. 12.

³⁵ Крапивина В. В. Указ. соч.— С. 110.— Рис. 48, 19.

³⁶ Айбабин А. И. Указ. соч.— С. 16.

³⁷ Див. наприклад: Атавин А. Г. Указ. соч.— С. 151, 155; Высотская Т. Н., Махнева О. А. Новые позднескифские могильники в центральном Крыму // Население и культура Крыма в первые века н. э.— К., 1983.— Рис. 6, 7, 8; Зайцев Ю. П. Указ. соч.— Рис. 64.

³⁸ Веймарн Е. В. Археологічні роботи в районі Інкермана // Археологічні пам'ятки УРСР.— 1963.— Т. 13.— С. 36, 39.— Рис. 7, 17.

³⁹ Бабенчиков В. П. Зазн. праця.— С. 107.— Табл. IV, 20.

⁴⁰ Книпович Т. Н. Указ. соч.— С. 303.— Рис. 3, 3; Силантьева А. Ф. Краснолаковая керамика из раскопок Илурата // МИА.— 1958.— № 85.— С. 304—305.— Рис. 18, 1; Кругликова И. Т. Раскопки поселения у дер. Семеновки // Поселения и могильники Керченского полуострова начала н. э.— М., 1970.— С. 19—21, 28, 51.— Рис. 13, 8; 22, 5; 41, 10, 11; Зубарь В. М. Указ. соч.— С. 67.— Рис. 42; Высотская Т. Н., Махнева О. А. Указ. соч.— Рис. 6, 1; Рыжов С. Г. Указ. соч.— Рис. 4, 7; Айбабин А. И. Указ. соч.— С. 17, 66; Сазанов А. В. Указ. соч.— С. 55; Сазанов А. В. Краснолаковая керамика Северного Причерноморья ранневизантийского времени // МАИЭТ.— 1994.— Вып. 4; Крапивина В. В. Указ. соч.— С. 114.— Рис. 54.

⁴¹ Хайрединова Э. А. Указ. соч.— С. 82—83.

⁴² Мульд С. А. Могильники варварского населения Крыма I—V вв. // МАИЭТ.— 1996.— Вып. V.

⁴³ Айбабин А. И. Раскопки могильника близ с. Дружное в 1984 г. // МАИЭТ.— 1994.— Вып. 4.— С. 98; Храпунов И. Н. Очерки этнической истории Крыма в раннем железном веке. Тавры. Скифы. Сарматы.— Симферополь, 1995.— С. 75.

⁴⁴ Пуздровский А. Е. О погребальных сооружениях Юго-Западного Крыма в первые века н. э. // Проблемы истории и археологии Крыма.— Симферополь, 1994.— Рис. 5, 2, 3.

И. Н. Храпунов

СКЛЕП IV в. С МОГИЛЬНИКА ДРУЖНОЕ

На территории могильника Дружное в Центральном Крыму среди 25 однотипных погребальных сооружений расположен склеп № 18. Он состоял из прямоугольной входной ямы, короткого дромоса и прямоугольной погребальной камеры. В стене входной ямы сделан подбой.

На полу погребальной камеры сохранились останки шести погребенных и разнообразный инвентарь. Анализ металлических изделий, стеклянной и краснолаковой посуды позволил датировать захоронения IV в. н. э. Появление в Крыму склепов описанной выше конструкции обычно связывают с переселением на полуостров племен северокавказских алан. Об этом свидетельствует возложение мечей на головы или плечи погребенных, зафиксированное только в Крыму и на Северном Кавказе.

I. N. Khrapunov

BURIAL VAULT OF THE 4th CENTURY FROM SEPULCHRE DRUZHNOE

In the territory of sepulchre Druzhnoe in the Central Crimea there is burial vault No. 18 among 25 similar burial structures. It consists of a rectangular input pit, short dromos and rectangular burial chamber. In the wall of the input pit there is an undercut. On the floor of the burial chamber there are bones of six buried people and various stock. The analysis of articles made of metal, glassware and red-varnish pottery has permitted dating the burial grounds the 4th century A. D. Appearance of vaults of the design described above in the Crimea is usually associated with migration of tribes of the north-Caucasian alans to the peninsula. It is confirmed also by swords laid on the heads or shoulders of the buried people observed only in the Crimea and in the northern Caucasus.